

# OBSTOJNOST ROMSKIH ETNIČNIH SKUPIN KOT POSLEDICA KONTINUITETE ODNOSOV MED ROMI IN OKOLIŠKIMI PREBIVALCI

*Romi živijo v majhnih ločenih skupnostih in kljubujejo pritiskom okoliškega prebivalstva. Zaradi marginalnega položaja v družbi se kljub močnim državnim integracijskim pritiskom niso vključili v širšo družbo, prav tako niso dosegli statusa priznanih etničnih manjšin. Zaradi konfliktnih odnosov z okolico živijo izobčeni na družbenem robu. Svojevrstna narava odnosov z okolico jim že od naselitve v Evropi omogoča obstoj in ohranjanje lastnih skupnosti v sovražnem okolju.*

*»Smo Romi, marsikateri nas ima za Cigane. Med nami in tabo je velika razlika. Oprosti, ne, ti nisi Cigan, mi smo Cigani, in kamor se obrnemo, tam nas bodo jebali. Rom sem in Rom bom, kaj češ.«<sup>1</sup>*

Pri spoznavanju življenja dolenskih Romov sem takoj opazil pomen njihovega statusa in odnosa z okoliškimi prebivalci, na kar so me med delom opozarjali pripovedovalci na obeh straneh. Teh dveh strani, romske in slovenske, si sprva nisem postavil za izhodišče raziskave, temveč sta se izkristalizirali ob vprašanju obstojnosti in ohranjanja romske etnične identitete. Pri preučevanju etničnosti je namreč nujno treba upoštevati konstrukcijo skupnosti in urejanje odnosov z drugimi skupnostmi, saj je etničnost kot kategorialno razlikovanje med skupinami »v osnovi vidik odnosov in ne svojstvo skupin« (Eriksen 1993, 11–12). Etničnost razumem kot »subjektivno kategorijo pripisovanja in identifikacije, ki ima funkcijo organiziranja interakcije med ljudmi« (Barth 1969, 10) oziroma kot »aspekt družbenih odnosov med agenci, ki sebe smatrajo za kulturno različne od pripadnikov drugih skupin, s katerimi imajo vsaj minimalno redno interakcijo« (Eriksen 1993, 12). Pri oblikovanju družbene identitete ima glavno vlogo pomen skupnosti, ki je tista entiteta, »kjer se ljudje učijo biti družbeni /.../ lahko bi rekli, kjer pridobijo 'kulturo'« (Cohen 1998, 15). Skupnost postane družbena realnost s tem, ko realnost razlik

med posamezniki nenehno preoblikuje v idejo podobnosti. Pripadnikov tako ne združi v skupni kulturi, temveč jih s konsenzom simbolov združi v skupnem prepoznavanju in priznavanju dihotomije med člani in nečlani oziroma oblikovanju meja. Barth je ugotovil, da se družbena realnost etničnih skupin izraža z oblikovanjem meja skupnosti. Za skupnost sta značilni notranja integracija in zamejenost navzven (primerjaj Cohen 1998; 1994). Notranja povezanost in interakcije<sup>2</sup> med pripadniki različnih skupin, ki so družbeno organizirane, omogočijo obstoj različnih identifikacij. Stopnja integracije posameznikov v romsko etnično skupino je lahko zelo močna. Pritiski se izražajo z »bratskimi odnosi«, kot je notranjo imperativno vzdrževanje povezanosti imenoval Stewart (glej 1997, 50–94). Romska skupnost od pripadnikov zahteva bivanje v njej, romsko življenje, vzdrževanje družbenih vezi in svojstveno naravo interakcij z Neromi. Ti pritiski so glavna ovira (in včasih razlog) pri morebitni odločitvi, da se odrečejo romski identiteti in vključijo v okoliško družbo. Etnična organizacija z urejanjem interakcije pomembno vpliva na način življenja posameznikov in delovanja družbe. Specifične odnose med Romi in Neromi je opaziti pri večini romskih skupin in se največkrat izražajo v tem, da imajo Romi status izobčene skupnosti v širši družbi. Meje izobčenih skupin posebno močno vzdržuje okoliška družba, ki skupino izloča (Barth 1969, 31). Od-



nosi z okoliškim prebivalstvom, ki jih je Stewart označil kot »stanje obsedenosti« (1997, 67), so torej ključni pri oblikovanju in vzdrževanju etnične skupnosti. Etnična identiteta ni nasledek preteklosti (Stewart 1997, 28), temveč se stalno (pre)oblikuje v sedanosti z odnosi z Neromi. Ne opira se na »korenine« oziroma zgodovino lastnega naroda, temveč je proces stalnega vzpostavljanja in vzdrževanja odnosov z drugimi romskimi skupinami in Neromi. Ne temelji na tradiciji, ampak na sedanjih odnosih v skupnosti in interakciji s pripadniki drugih skupnosti. Interakcije med različnimi skupinami omogočajo stalno ustvarjanje in ohranjanje ločenih skupnosti in kulturnih razlik, te pa znova porajajo in urejajo interakcije. Tako je skupinska identiteta proces, ki se ves čas obnavlja.

Pri specifičnih oblikah odnosov med Romi in Neromi, katere povzročajo in ohranjajo družbeno izobčenost in obroben položaj romskih skupin, lahko ugotovimo zgodovinsko kontinuiteto vse od naselitve Romov v evropskih deželah. Zato na naslednjih straneh predstavljam zgodovino naselitve romskih skupin v Evropi s poudarkom na kontinuiteti odnosov med Romi in prebivalci evropskih dežel. Ti odnosi so bili zaznamovani z družbeno marginalizacijo romskih skupin, kar na žalost v večini evropskih dežel (tudi v Sloveniji) velja še zdaj.

## Naselitev Romov v Evropi

Izvor potujočega ljudstva je bil dolgo neznan. Prvi raziskovalci so se opirali na romske legende o njihovi prvotni domovini, ki so vsebovale izročilo, da so njihovi predniki živeli v Egiptu in morali zapustiti to deželo zaradi velikega greha (Štrukelj 1964, 50). Zaradi teh zgodb so Romi<sup>3</sup> v mnogih jezikih dobili ime Egipčani.<sup>4</sup> Pogosto ime za Rome je tudi Cigan,<sup>5</sup> ki na začetku ni pomenilo nekaj ponižujočega, pozneje pa je pridobilo žaljiv pomen. Njihov izvor pa ni bil v Egiptu, kot so pričale legende, temveč v današnji severni Indiji. Selitev romskih skupin iz severne Indije na zahod naj bi potekala po dveh glavnih poteh, in sicer čez Afganistan in Perzijo, kjer so se dlje časa zadržali. Pozneje so se selili čez ozemlja današnje Armenije, Turčije in naposled prišli v Grčijo. Druge nomadske skupine so iz Turčije potovale v Sirijo, Egipt, čez severno Afriko in od tod v Španijo.<sup>6</sup> Prvi Romi so prišli v Evropo že v 12., množično pa v 15. stoletju, zlasti od leta 1417, ko so se številčne skupine čez Balkan preselevale proti drugim delom Evrope.

Dokler jih je bilo malo, so se lahko svobodno gibali in selili po evropskih deželah. V prvi polovici 15. stoletja so začeli prihajati v večjih skupinah. Potovali so kot romarji, zato so jih okoliški prebivalci sprva sprejemali in jim pomagali. Od vladarjev so dobili pokroviteljska pisma, s katerimi so si pomagali na potovanjih. »Takšno pokroviteljsko pismo (*littera promotoria*) je na primer vojvodi Ladislavu in njegovemu 'narodu' izdal madžarski kralj Sigismund« (Šiftar 1970, 15). Nekatere skupine so se izkazovale celo s pismom papeža Martina V. (Fraser 1995, 79). Mnoga pokroviteljska pisma so ponaredili, vsa so pa po nekaj letih zastarala, saj so dobili dovoljenje za romanje samo za sedem let (Đurić 1987, 42). Potovali so v večjih skupinah, vendar so se pozneje zaradi preganjanj in pobijanja razdelili na manjše skupine, ki so se hitreje umikale in bile manj opazne.

## Evropski odnos do »tujcev«<sup>7</sup>

Odnos prebivalcev evropskih dežel do Romov, ki sta ga na začetku zaznamovala »radovednost in dobrohotno pomilovanje« (Šiftar 1970, 15), kasneje sumničavost, a tolerantnost, se je začel po letu 1430 zaostrovati in se spremenil v odkrit odpor. Nesprejemanje med naseljenim prebivalstvom je bil glavni razlog, zakaj se nikjer niso zares ustalili. Romi so se sicer prilagajali oko-

liški kulturi, a so ostajali na robu družbe. Kmalu so jih v večini evropskih dežel kljub glasbenim in obrtnim veščinam, kot so kovaštvo, obdelava lesa in zdravljenje živine (zlasti konj), začeli prezirati kot ljudi najnižjega sloja ter jih proti koncu 15. stoletja najbolj grobo in kruto preganjati. V svetem rimskem imperiju so v letih 1497, 1498 in 1500 sprejeli več odločb, po katerih so bili Romi obtoženi vohunjenja in jih je bilo treba kaznovati z izgnanstvom (Fraser 1995, 85). Protiromsko politiko so najhitreje zaostrili v nemških deželah. Leta 1500 so jim postavili rok za izselitev, po njem pa je bilo po zakonu »dovoljeno proti njim nastopiti nasilno« (Fraser 1995, 89). Pozneje so jih preganjali z grožnjo, da jih bodo obesili, če se vrnejo. Kljub zakonom in odredbam o izgonu so Romi v teh deželah ostajali in se zaradi groženj selili iz kraja v kraj. Obtožili so jih, da so turški ovaduhi in kriminalci, kar je med prebivalstvom povzročilo dodatno povečanje sovraštva. Pripisali so jim čarovništvo, jih izključili iz Katoliške cerkve in jih preganjali tudi v imenu Boga.

Iz mnogih dežel so Rome poskusili izgnati. Na Danskem so leta 1536 sprejeli predpis, po katerem bi se morali vsi Romi izseliti. Leta 1662 so oblasti odredile njihov izgon iz dežele (Šiftar 1970, 22). Podobne negostoljubnosti so bili deležni v Angliji in na Škotskem. Odredili so jim izgon ali pa jih privedli na sodišče in obesili. Z odlo-

- 1 Navajam M. B., 35-letnega Roma, ki živi v romskem naselju na Dolenjskem. Naselja ne navajam, imena pa le okrajšano, saj zaradi tematike ne želim izpostavljati pripovedovalcev med Romi in Slovenci, ki so mi zaupali svoje mnenje.
- 2 Goffman (1978, 26) je interakcijo (dejansko, fizično) opredelil kot »recipročno vplivanje na aktivnosti posameznikov, ko so si med seboj v neposredni fizični bližini«. To definicijo lahko razširimo na vsako vzajemno vplivanje med posamezniki, ki so kakorkoli (fizično, mentalno, čustveno ...) povezani. Družbena interakcija je odvisna od interpretacij in ima funkcijo prenosa pomenov.
- 3 *Comité International Tsigane* je na svetovnem kongresu leta 1979 sprejel splošno etnično poimenovanje *Rom*, ki v romskem jeziku pomeni človek, moški ali mož, *Romni* pa ženska ali žena. Romi drugim ljudem pravijo *gadžo* ali *das*. Na Dolenjskem rečejo Slovincem tudi *civilli*, enako pa se označujejo Slovenci, ko govorijo o odnosih z Romi.
- 4 Angl. *Gypsies*, šp. *Egyptanos* ali *Gitanos*, gr. *Ejiftos* ali *Giftoi*, nizozem. *Egitiers* ali *Gyptenaers*, alb. *Jevg* ali *Evgit*, mak. *Džupci* ali *Egipčani*, v Dalmaciji jim pravijo *Jedžupi*, v Črni gori *Medžupi*, romun. *Jiftu*, Madžari pa jim

- pravijo *Faraó nemzetség*, kar pomeni faraonovo ljudstvo (glej Štrukelj 1980, 27–28; Šiftar 1970, 10–12; Fraser 1995, 48, 98–99, 300).
- 5 Beseda Cigan po vsej verjetnosti izvira iz popačenke imena heretične sekte Athinganoi, pripisane Romom, ker sta imeli obe skupini podoben sloves čarovništva in napovedovanja usode (Fraser 1995, 46). Slovenci uporabljamo *Cigan*, Srbi in Hrvatje *Ciganin*, Italijani *Zingaro*, Francozi *Tzigane*, Portugalci *Ciganos*, Nemci *Zigeuner*, Čehi *Cigán* ali *Cingán*, Poljaki *Cygan*, Rusi *Cygany*, Malorusi *Cyhan*, Madžari *Czigány* ali *Ciganyok*, Litovci *Ciganas*, Romuni *Tigan*, Bolgari *Tigan*, *Acigany* ali *Aciganiny*, Turki *Čingane* (Štrukelj 1980, 27; Šiftar 1970, 10; Fraser 1995). Nekatere druga imena za Rome so Bohemiani, Tartari, Saraceni, Asirci in Sinti (Geipl 1969, 53).
  - 6 Etnogenezo Romov, ki temelji na lingvističnih preučevanjih, primerjaj pri Pottu 1844–45, Grellmanu 1783, Miklošiču 1872–80, Džuriću 1987, 1988, Štrukljevi 1980, Fraserju 1995 in Geiplu 1969.
  - 7 Oznako tujci sem dal v narekovaje, ker so imeli Romi zaradi nomadskega življenja (navadno pa še dolgo po stalni naselitvi) dejansko status tujcev, čeprav so se rodili in vse življenje prebivali v neki deželi.

kom iz leta 1530 so jim odvzeli staro pravico *per mediatatem linguae*<sup>8</sup> (Fraser 1995, 114). Vseh niso mogli izgnati, ker se jim v sosednjih deželah ni godilo nič bolje. Niso se mogli umakniti nikamor, kjer ne bi živeli s stalno grožnjo izgnanstva ali smrti. Svoje otroke so poskušali zavarovati s tem, da so jih krstili, jim priskrbeli krstne botre med okoliškim prebivalstvom, jih vpisovali v matične knjige in jim uredili državljanstvo. Vendar so oblastniki začeli preganjati in kaznovati tudi tiste, ki so se z Romi družili ali jim pomagali. S tem so v družbi dodatno spodbujali sovraštvo in nesprejemanje. »Leta 1577 so v Aylesburyju v Angliji nekaj oseb, po vsej verjetnosti v Angliji rojenih Romov, obtožili zločina druženja z Romi ter prevzema njihovega jezika, načina oblačenja in obnašanja. Vsi so bili obsojeni in obešeni.« (Fraser 1995, 132) V Franciji, Španiji in na Portugalskem so jih pobijali ali pošiljali na galeje in prisilno delo v kolonije, kjer je primanjkovalo delovne sile in je bila umrljivost zelo velika. Portugalci so jih izganjali ali odpeljali v afriške kolonije, Brazilijo in svoje kolonije v Indiji. Zaradi represije so se mnoge romske skupine gibale blizu državnih meja, ki so jim zagotavljale neko varnost, saj so se lahko umaknile na drugo stran.

Iz Češke so Rome izseljevali, v Prusiji so moške obešali, ženskam in otrokom pa rezali ušesa, jih s tem zaznamovali in nato izgnali. Po letu 1725 so lahko obesili vse Rome, saj so bili ti obsojeni na smrt že samo zaradi etnične pripadnosti. Na Nizozemskem so jih najprej mučili, nato izgnali. Na Nizozemskem in v nemških deželah so v 18. stoletju kot grožnje ob cestah postavljali slike s prizori bičanja in obešanja ter z napisi *Kazen za Cigane*. Nanje so organizirali množične love, kjer je sodelovala tudi vojska. Nekatere odločbe so določale usmrtitev Romov brez sojenja, preprosto zaradi njihovega načina življenja. Kjer pa so jim sodili, so bile kazni zelo različne. Najmilejše, če jim niso dokazali kakšnega zločina, so bile bičanje, žigovanje in izgon, sicer so jih obešali.

V Romuniji so imeli Romi do leta 1856 status osebnih sužnjev in so pomenili precejšnje bogastvo. »Minister za finance Alek Sturza je za odplačilo svojih dolgov na dražbi med drugim prodal tudi 349 romskih sužnjev - moških, žensk in otrok« (Fraser 1995, 224). Vsa romska družina je bila odvisna od gospodarja, in le če jo je osvobodil, si je lahko zgradila hišo. Kot sužnji niso imeli pravic in niso bili zaščiteni pred gospodarji, ki so jih lahko umorili brez pravega razloga ali jih ostro in kruto kaznovali

za napake. »Osvoboditev so dosegli šele po krvavi vstaji leta 1856« (Šiftar 1970, 23). Fraser navaja romunskega reformista Mihaila Kogalniceanu, ki se je bojeval za emancipacijo Romov in bil v moldavskem glavnem mestu Iași priča krutim kaznovanjem sužnjev:

»Na rokah in nogah so imeli verige, na čelu ali okoli vratu pa železne obroče. Kruto so jih bičali, stradali, obešali nad ogenj, zapirali v samice ali pa jih gole vrgli v sneg ali ledeno reko. Norčevali so se iz svetih stvari, kot sta poroka in družinske vezi: ženo so ločili od moža, hčer od matere, otroke so odtrgali od prsi tistih, ki so jih prinesli na ta svet, ter jih kot živino prodajali različnim kupcem z vseh strani Romunije.« (Fraser 1995, 223)

V deželah pod otomanskim imperijem je bil odnos do Romov precej bolj strpen kot drugje v Evropi. Turška oblast je sicer izdala odlok o pregonu Romov, vendar ga niso izpolnjevali. Turki so na Balkanu spoštovali kulture in navade različnih etničnih in religioznih skupin. Pustili so jih razmeroma pri miru, če so sprejele njihovo oblast in jim plačevale davke. Romom so prepovedali zadrževanje na skritih krajih in samovoljno preseljevanje. Ciganke, ki so se v Istanbulu, Sofiji in drugih večjih krajih ukvarjale s prostitucijo, so morale plačevati poseben davek (Đurić 1987, 47). Svobodni Romi so se selili po vsem Balkanu in se nekoliko vključili v okoliško gospodarstvo z obrtni in veččinami, kot so »glasbeništvo, ples, izdelovanje metel, čiščenje dimnikov ter izdelovanje orožja in municije« (Fraser 1995, 176).

V avstro-ogrskih deželah so Rome sprva preganjali, pozneje pa začeli uresničevati močno integracijsko politiko. Marija Terezija je leta 1761 izdala odlok, po katerem je spremenila poimenovanje Romov v »nove naseljence, Neu-Bauern, Neu-Magyarens« (Štrukelj 1980, 28). Prepovedala jim je selitve ter posedovanje konj in vagonov. Druge oblasti so Rome obravnavale kot tatove in sleparje, avstro-ogrška pa jih je hotela spremeniti v produktivno prebivalstvo, ki mora plačevati davke in služiti vojsko. Vendar jih častniki niso sprejeli v vojsko, delavci pa jih niso želeli za vajence (Fraser 1995, 157). Oblast je obvezala zemljiške gospode, da morajo Romom dati zemljo in stavbne parcele, kar bi jim omogočilo stalno naselitev. Poleg tega naj bi jim na svojih posestvih priskrbeli službe in jim s tem pomagali, da se privadijo na nov način življenja. Prvi predpis Romov ni integriral, saj jih je prebivalstvo zavračalo, zato so jim prepovedali uporabljati svoj jezik,

potovati brez posebnih dovolilnic in se poročati med seboj. Vzeli so jim petletne otroke, jih krstili in dali v rejo skrbnikom, ki so za to dobivali denarno pomoč. Med sabo se niso smeli poročati, vendar se niso resno ozirali na prepovedi in se pač niso uradno poročali. Prav tedanja fevdalna družba je izoblikovala predstavo o »Ciganu, ki ni dostojen, da bi užival katerekoli državljanске pravice ali imel mesto v njihovi sredini« (Štrukelj 1964, 443). Kljub vsem integracijskim ukrepom Marija Terezija ni mogla odpraviti družbenega odpora do Romov, ki naj bi se stalno naselili med njimi. Jožef II. je sprva nadaljeval ostro politiko proti Romom. Prepovedal jim je uporabo njihovega jezika in bivanje v šotorih v gozdovih. Kršitve je odredil kaznovati z udarci. Odvzemali so jim že štiriletne otroke in jih dajali v rejo. Prepovedali so jim obrti, kot je kovaštvo, razen če je primanjkovalo kovačev. Kljub odredbi, ki jim je prepovedovala selitve, so bili Romi prisiljeni seliti se v kraje, kjer so še potrebovali njihove kovaške izdelke. Drugi prebivalci naj bi jih sprejemali v službe in jih z najstrožjimi sredstvi silili k delu. Ker jih niso zmogli integritati, so jih po letu 1783 prepustili njihovi usodi oziroma upravno-policijskim organom. Mnogi, ki so se že naselili v hišah, so spet začeli potovati. Otroci, ki so jih vzeli od staršev, so se vračali med Rome. Ti so spet začeli živeti po starem ali vsaj po svoje. Le na Madžarskem so imeli boljši položaj in več svobode kot drugje po Evropi. Dopusčali so jim selitve in postavljanje šotorov. Zaposlovali so jih v manufakturah, Romi pa so zasloveli zlasti kot kovači in dobri glasbeniki (Fraser 1995, 109). Politiko integracije in asimilacije nomadskih skupin med stalno naseljeno prebivalstvo so v evropskih deželah uresničevali najbolj grobo in kruto, s preganjanjem ljudi in uničevanjem njihovega načina življenja. V Prusiji so naredili ločene vasi za Rome. To seveda ni povzročilo integracije v družbo, ampak osamitev. Na Poljskem so jih leta 1791 poskusili stalno naseliti na državnih zemljiščih. V Španiji so leta 1492 izdali odredbo, da »se morajo v šestdesetih dneh stalno naseliti ali pa zapustiti državo« (Šiftar 1970, 22). V 17. stoletju so vsem Romom v španskem kraljestvu ukazali, naj se izselijo in nikoli ne vrnejo, sicer jih bodo ubili. Ostali bi lahko le, »če bi se stalno naselili, odrekli svoji noši, imenu in jeziku« (Fraser 1995, 161). Prepovedali so jim zbiranje in naselitev v ločenih mestnih četrtih. Pomešali naj bi se z okoliškim prebivalstvom in živeli kot kristjani. Prepovedali so jim posedovanje konj, trgovanje, pre-

prodajanje orožja in opravljanje poklicev, ki niso bili povezani s poljedelstvom. Razen s posebnimi dovoljenji niso smeli potovati. V 18. stoletju so jim določili posebno območja bivanja v Barceloni, Granadi, Sevilli in drugih mestih, da bi razporedili eno romsko družino na sto prebivalcev v naselju. To jim je toliko uspelo, da so v Španiji le redki Romi ostali nomadi. Stalno naseljene so imele oblasti laže pod nadzorom. Ferdinand VI. je po nasvetu škofa Gasparja Vasqueza Teblada julija 1749 odredil vsesplošni napad na Rome. S pomočjo vojske jih je poslal na prisilno delo in jim odvzel vse njihovo imetje. V tem napadu so ujeli in podjarmili od devet do dvanajst tisoč Romov (Fraser 1995, 164). V Španiji so oblasti velikokrat poskušale izpeljati integracijo Romov, vendar jih okoliško prebivalstvo ni sprejelo medse. Romi so ostajali družbena težava in marginalno prebivalstvo brez državljskih in socialnih pravic. V Sloveniji je bil uradni odnos do Romov in njihove naselitve odvisen od avstro-ogrške politike. Vprašanje naselitve Romov so tako kot v mnogih drugih deželah reševali nenačrtno. S protiromskimi odloki in zakoni so oblasti zaostriale odnose med domačini ter priseljenimi in potujočimi Romi. Vse odredbe so bile izredno ostre in prisilne ter so »samo še povečevale revščino in osamljenost teh ljudi« (Štrukelj 1980, 90). Veliko romskih družin se je, zlasti v Prekmurju, stalno naselilo. Vendar ukrepi niso bili uspešni v spreminjanju romske kulture. »Ciganski družini so zgradili na primer hišo, v katero se je tudi vselila, na dvorišču pa je ta postavila šotor« (Štrukelj 1980, 91). Na Dolenjskem so imeli ukrepi manjši vpliv. Deželna vlada je ukazala izgon vseh tujih in nadziranje domačih Romov. Zaradi nadzora so uvedli prepoved potovanja brez osebnih izkaznic. V drugi polovici 19. stoletja je v Slovenijo prišlo veliko Romov, ki so popravljali kotle, njihove žene pa vedeževale. Začeli so se zaposlovati pri cestnih delih, mnogi pa so se ukvarjali z raznimi obrtni. Razmere so se nekoliko izboljšale. Lokalne oblasti niso izvajale ukrepov, s katerimi naj bi Rome integrirali, temveč so jih le popisovale in nadzirale. Po poročilih popisov so bili takrat Romi v Prekmurju že stalno naseljeni, na Dolenjskem pa so se še po prvi svetovni vojni selili iz kraja v kraj.

### Cigani letijo v nebo

V drugi polovici 19. stoletja so se mnogi Romi selili z Balkana proti zahodni Evropi, delno zaradi odprave suženjstva v Ro-

muniji po letu 1856. V Evropi so takrat potekala velika preseljevanja in izseljevanja v Ameriko. V jeziku teh romskih skupin so se kazali močni vplivi romunščine. Razlikovali so se od Romov,<sup>9</sup> ki so se v zahodno Evropo priselili že pred stoletji in se precej prilagodili evropskim prebivalcem. Selitve novih skupin so v zahodno Evropo spet prinesle »eksotiko«. Mnogi so prišlekrom romantično pripisovali, da so varuhi starodavne kulture in tradicije. Vsekakor so zopet zbuiali pozornost in radovednost. Kmalu so se razselili po vseh evropskih deželah in v kolonije, največ v Severno Ameriko. V omenjenem obdobju se je pojavila tudi doktrina biološkega determinizma, podlaga poznejši ideologiji »čistih ras«, ki se je sprevrgla v obsedenost, razlog za smrt milijonov Judov, Romov in drugih »nečistih ras«. Sovraštvo, usmerjeno proti Romom, se je v Evropi stopnjevalo in doseglo vrhunec med nacizmom. V času tretjega rajha so končni rešitvi judovskega vprašanja priključili še Rome, ki so po izvoru sicer čista »arijska rasa«. »Nemci, ki so se imeli za kulturne in civilizirane, so potrebovali nasprotje, da so se lahko prepoznavali in potrjevali kot takšni. Takšno nasprotje so med drugim našli v Ciganih.« (Jezernik 1993, 168) Rome so obravnavali kot rasno vprašanje in ga tako tudi reševali. Judje, Romi, črnici in duševni bolniki so pomenili grozno nemški rasni čistosti. Romom so prepovedali poroke in jih začeli strože nadzorovati. Zanje je bil pristojen Raziskovalni center za rasno higieno in biologijo populacije v Berlinu pod vodstvom psihiatra dr. Roberta Ritterja, ki je skupaj s svojo pomočnico Evo Justin vodil tudi Urad za znanstveno preučevanje porekla ter Kriminalistično-biološki inštitut pri Državnem zdravstvenem zavodu in Glavnem uradu za varnost rajha (Fraser 1995, 257; Šiftar 1970, 101). Raziskovali so povezave med dednostjo in kriminalom, opravljali antropometrične meritve in sestavljali genealoške karte. Heinrich Himmler je v delu *Boj proti ciganski kugi* zatrjeval, da so »tisti, ki imajo kri pomešano s cigansko, bolj nagnjeni h kriminalu« (Fraser 1995, 256). Nacisti so dognanja biologije in fizične antropologije zlorabili ter »znanstveno dokazali«, da imajo Romi kriminal v krvi.<sup>10</sup> Ritter je prisegel na edino rešitev: da »Cigane zberejo skupaj v velikih delovnih taboriščih in jih tam obdržijo na prisilnem delu ter popolnoma in čimprej ustavijo njihovo nadaljnje razmnoževanje« (Fraser 1995, 259). Sestavljali so sezname Romov, mnoge med njimi sterilizirali in jih pošiljali na prisilno delo. Pozneje so jih začeli pošiljati v koncentra-

cijska taborišča – od leta 1933 v Dachau, po 29. januarju 1943 pa v Auschwitz in Birkenau, kjer so imeli zanje družinsko taborišče, ločeno od drugih internirancev (glej Jezernik 1993). Tam so »zdravniki« SS (*Schutz-Staffel* – zaščitnega oddelka) na njih izvajali nehumane medicinske poskuse, v katerih so ugotavljali učinke strupenih plinov in ekstremnih razmer na človeško telo. Množično so jih mučili, pobijali in sežigali v krematorijih. Ob črnem dimu, ki se je valil iz dimnikov krematorija, so preostali interniranci govorili: »Cigani letijo v nebo« (Jezernik 1993, 167). Do sredine leta 1944 so po Himmlerjevemu ukazu pobili vse, razen za delo sposobne Rome v taborišču (Đurić 1987, 189). Največ pomorjenih Romov je bilo iz Jugoslavije, Romunije, Poljske, Sovjetske zveze in Madžarske. Rome so pošiljali tudi v druga nacistična koncentracijska taborišča, Buchenwald, Dachau in Ravensbrück. Ocene števila Romov, ki so umrli v grozotah druge svetovne vojne, se gibljejo od petsto tisoč (Fraser 1995, 268; Stewart 1997, 5) do treh milijonov šeststo tisoč (Šiftar 1970, 103).

### Uradna politika do Romov po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni je iz Jugoslavije, Turčije, Grčije in Španije na tuje odšlo veliko delavcev. Med njimi je bilo mnogo Romov, ki »so se odločili zatreti svojo identiteto, se zaposliti v rednih službah in poslati svoje otroke v šole, tako kot drugi prebivalci« (Fraser 1995, 271). Odšli so v Italijo, Nemčijo, Francijo in na Nizozemsko. Precej jih je bilo nepismenih, opravljali so nekvificirana dela v začasnih in slabo plačanih službah ter s tem sprejeli nižji družbeni status. S priseljevanjem Romov v zahodnoevropske države sta se povečala sovražstvo in nestrpnost do njih. Večinsko prebivalstvo je nanje valilo krivdo za svoje družbene težave, kot so brezposelnost, revščina in kriminal. Najmočnejši izbruhi sovraštva

8 »Per mediatatem linguae je pravica tujcev, obtoženih zločina, da jim sestavijo poroto z enakim številom Angležev in ljudi iste narodnosti kot obtoženi« (Fraser 1995, 114).

9 Označevali so se z lastnim imenom *Rom* (Fraser 1995, 226). Prejšnje skupine so se največkrat izdajale za Egipčane.

10 Cesar Lomborosa v delu *L'uomo delinquente (Zločinski človek)* opisuje Rome kot »brezposelne, razpisne, nesposobne, razgrajške, nasilne, razvratne ter ljubitelje mrhovine in kanibalizma« (Fraser 1995, 248).

in nasilja do Romov ter drugih etničnih in verskih skupin so se pojavljali v Nemčiji. Ukvarjanje z Romi je bilo omejeno na »romsko problematiko«, cilj pa je bil njihovo drugačnost asimilirati ali integrirati v družbo. Evropejci so jih še vedno obravnavali kot »eksotiko«: »... po svojem načinu življenja [se] tako razlikujejo od Evropejcev, da se nam zdijo bližji preprostim ljudstvom drugih rasnih skupin« (Štrukelj 1964, 5). Na političnem področju so pomenili težavo, na znanstvenem pa eksotično nomadsko ljudstvo. Toda v Evropi je zmanjkalo prostora za nomade. Represivni državni aparati in nadzor so postali učinkovitejši. Kljub preganjanju nomadizma so se mnogi Romi v zahodni Evropi še vedno selili, kar je pomenilo, da so ostajali na obrobju družbe, brez rednih služb in z nizkim bivanjskim standardom. Marginalni status pa so obdržali tudi stalno naseljeni. V Nemčiji in Španiji so živeli v revnih in ločenih četrtih, v Angliji pa v prikolicah in barakah na neorganiziranih zemljiščih, od koder so jih lahko kadarkoli pregnali.

V deželah srednje in vzhodne Evrope so skoraj povsod, razen v Jugoslaviji, poskušali Rome čim bolj asimilirati. Priskrbeli so jim stanovanja in jih poskušali vključiti v »normalno« življenje. Ideologija, po kateri ima vsakdo pravico do dela in ga mora tudi opravljati, je zahtevala večjo stopnjo integracije vseh marginalnih skupin. V Sovjetski zvezi so že pred drugo svetovno vojno Rome priznali kot narodno manjšino, po vojni pa multikulturne politike niso nadaljevali. Skoraj enako politiko do Romov so imeli na Poljskem, Madžarskem, Čehoslovaškem in v Romuniji. Na Poljskem so jih želeli integrirati, omogočili so jim zaposlitev, nakup stanovanj ter jim prepovedali potovanja in zbiranja v skupinah. Rome so v Evropi obravnavali nesistematično, včasih celo rasistično. Eden od predlogov je bil, naj »jim država kupi enosmerno letalsko vozovnico do Indije« (Fraser 1995, 278). Spodbujali so sterilizacijo žensk, ki so že imele otroke. V Romuniji so poskušali razbiti skupnosti in jih stalno naseliti. Zanikali so celo obstoj Romov kot drugačne etnične skupine. V Bolgariji so jih poskusili asimilirati z večinskim prebivalstvom. Otroke so pošiljali v osnovne šole, kjer so jim prepovedali uporabljati materni jezik. Romi so se po svoje prilagodili sistemu. Prav marginalni položaj jim je omogočil ohranjanje in razvijanje svojevrstnega načina življenja. Zaradi nesprejemanja okoliškega prebivalstva se niso vključili v širšo družbo. Povsod se je ohranilo mnenje, da Romi živijo od dela drugih in so nestorilni zajedavci.

V Jugoslaviji je etnična in narodna pripadnost igrala močno vlogo, saj je bila država jezikovno, versko, kulturno in etnično izredno raznovrstna. Razvita je bila multikulturna politika, ki je živela tudi med ljudmi. Romi so se potrebam okoliškega prebivalstva prilagodili s storitvami, kot so kovaštvo, trgovina s konji in zlasti glasbeništvo (primerjaj Đurić 1987, 60; Pettan 1990, 1992). Nov vir dohodka je bila tudi socialna pomoč. Ženske so se ukvarjale z napovedovanjem prihodnosti in skupaj z otroki prosjačile. Večina Romov je še vedno živela v podpovprečnih življenjskih razmerah. Nizko socialno raven so imeli zlasti na Hrvaškem in v Sloveniji, kjer so prebivali v manjših naseljih na obrobju mest in vasi.

V osemdesetih letih 20. stoletja so se meje med evropskimi državami odprle, kar je sprožilo nove selitve. Gospodarske in politične spremembe držav na prehodu so bile vzrok za težje družbene razmere v vzhodni Evropi. Število zaposlenih Romov se je zmanjšalo. Na Madžarskem je bilo leta 1994 nezaposlenih 65 odstotkov Romov, na severu države, kjer je bil center proizvodnje jekla, pa se je ta delež povečal na 90 odstotkov (Stewart 1997, 3). Pojavili so se številni napadi na Rome. V Romuniji je bilo v prvih dveh letih po revoluciji požganih okoli dvesto romskih domov. V Nemčiji je iskalo zatočišče več kot 30 tisoč Romov (Stewart 1997, 3). V tej državi skrajneži napadajo Turke, Kurde, Rome in druge tujce. Tudi v vojnah na območju nekdanje Jugoslavije je bilo ubitih veliko Romov, a o tem mediji le redko poročajo. Podobno je bilo po drugi svetovni vojni, ko vprašanje holokavsta med Romi ni bilo posebej poudarjeno (glej Đurić 1987, 69-75, 184-190).

### *Odnos večinskega prebivalstva do Romov in stereotipi o njih*

Odnos med stalno naseljenim prebivalstvom in Romi je bil v vsej zgodovini zaznamovan s predsodki, čeprav ni bil tako neizprosno, kot je zahtevala uradna politika. Tiho nasprotovanje okoliškega prebivalstva etno- in genocidnim dejanjem je bil eden od razlogov, da se protiromska politika vendarle ni povsem uresničevala. Tudi v Sloveniji je za večino romskih skupin značilen obrobni družbeni položaj. »Romi so predstavljali negacijo vseh osnovnih vrednot in določil, na katerih je temeljila dominantna morala« (Fraser 1995, 127), zato so jih okoliški prebivalci prezirali in obsojali za lopove, ogleduhe, lenuhe, zajedav-

ce in amoralneže, ki ne spoštujejo zakonov, za delomrzneže, nevernike in nadlego. Imeli so jih za potepuhe, ki se ukvarjajo s prosjačenjem, napovedovanjem prihodnosti, glasbeništvo in plesom, preprodajo konj, kovaštvom in zdravljenjem. V očeh družbe so bili Romi izenačeni s potepuhi in kriminalci. Cigan je bil na splošno sinonim za vse, kar je slabega, najslabšega, kar izključuje človeka iz količkaj kulturnega okolja in kulturne družbe. Pogost petit zasebnih tožilcev v kaznivih dejanjih zoper čast in dobro ime je bil: »Črn, umazan in ušiv si, kradeš kot Cigan.« (Šiftar 1999, 141) Značilnosti Romov naj bi bile temna polt, bizarno oblačenje, kradljivost, prerokovanje iz dlani in življenje iz dneva v dan: »kot živali se selijo iz kraja v kraj« (Fraser 1995, 125). Rome so označevali z njihovimi dejavnostmi in načinom življenja. Odločba iz leta 1822 v Angliji je kaznovala »vse ljudi, ki se pretvarjajo, da so Cigani; napovedujejo prihodnost ali se selijo naokoli; živijo pod šotori, v vozovih in vagonih ...« (Fraser 1995, 136). Rome so označevali za lopove, brezbožneže, pogane, zarotnike in kradljivce otrok,<sup>11</sup> spolne razvratneže in celo kanibale<sup>12</sup> (Fraser 1995, 161). Janez Trdina<sup>13</sup> je napisal, da se »Cigani ljudem tako gnusijo, da mnogim blizu njih ne gre dol ne jed ne pijača. Če se mude dolgo v kaki hiši, je treba za njimi vse dobro prezračiti, prekaditi, pobrisati, oprati, pomiti in očistiti, kajti zapuste nek poseben, težak in neprijeten duh, ki spominja nekatere na gnjivo mrhovino.« (Štrukelj 1980a, 62) S takšnimi oznakami so Rome stereotipizirali, jih obravnavali kot izobčence, jim dovoljevali zelo ozko področje dejavnosti in obenem potiskali na rob družbe. Razni poskusi integracije in asimilacije niso uspeli.

### *Družbeni status dolenjskih Romov*

Današnje mnenje o Romih ni nič boljše. Na splošno prevladujeta dva pogleda. Prvi je romantičen in vključuje sanjaške predstave o nomadskem ljudstvu glasbenikov, prerokovalcev, akrobatov, krotilcev medvedov, o večnem popotovanju. Drugi pa jih postavlja v vlogo večnih problematikov, ki izsiljujejo in izkoriščajo večinsko prebivalstvo. Sosedom delajo škodo, jim kradejo, pobirajo poljščine, uničujejo gozdove, poleg tega so nasilni in se ukvarjajo s kriminalnimi dejanji. Nekoga imenovati Cigan pomeni hudo žalitev, »človeka, ki še ni povsem našel svojega mesta« (Šiftar 1970, 9). Vsako zlo dejanje je strahotnejše, če ga

povzroči Rom. Takšne sodbe ustvarjajo od-tujenost, Romi pa se še bolj privajajo k temu, da jim večinsko prebivalstvo dela krivico. Pavla Štrukelj je celo napisala, da je »tudi nagnjenje do kriminala in večjih ropov vzrok zunanje sugestije, katero so Cigani sprejeli v svojo družbo« (1964, 418). V slovenskem ljudskem izročilu nastopajo kot tatovi in premetenci, po drugi strani pa so simbol svobode (Štrukelj 1964, 434). Poleg tega imajo v Sloveniji prekmurski Romi vlogo dobrih, prilagojenih, stalno nase-ljenih in zaposlenih, dolenski pa slabih in neprilagojenih ljudi.

Mediji, izraz in oblikovalec javnega mne-nja, poročajo o Romih tako, da poudarijo stereotipne lastnosti, ki jim jih pripisuje družba. Romska drugačnost je negativno ovrednotena, saj mora njihova podoba, če naj se obdrži koncept medsebojne različnosti, nasprotovati podobi, ki jo ima o sebi večinsko prebivalstvo. Pogosto je to v me-dijskem poročanju predstavljeno kot žrtev, saj naj bi ga navzočnost Romov ogrožala na več ravneh: so tako grožnja družbenemu redu (kriminalci), gospodarski ureditvi (so leni in živijo od socialne podpore) ter kulturi večinske družbe (imajo drugačno mentaliteto) (primerjaj Erjavec, Hrvat in Kelbl 2000, 7, 20–23). Mediji o Romih skoraj vedno poročajo v duhu »romskega vprašanja« ali »romske problematike«, ki dodatno izzove »sovraštvo, nestrpnost in za-ničevanje« (Erjavec, Hrvat in Kelbl 2000, 9). Največkrat ne poročajo o težavah, ki jih imajo Romi, temveč o težavah, ki jih ima z njimi okolica: o priseljevanju, vklju-čevanju v okolico, kulturnih razlikah in družbenih težavah, kot sta kriminal in nasi-lje. Okolica ni nikoli zares dovolila enako-pravne integracije Romov v družbo. Obravnavala jih je kot izobčence, Romi, ki pa »so desetletja dolgo učili, da najlažje najde-sjo svoj prostor pod soncem tako, da se prilagodijo zahtevam okolja, so prevzeli po-dobo, ki so jim jo vsilili od zunaj« (Jezernik 1993, 169). »Dejstvo je, da Romi svoj na-čin življenja prilagajajo okoliški družbi ter njenim potrebam in se poleg svojega nau-čijo še jezika okolice in pravil, ki tam velja-jo« (Džurić 1988, 21). Njihovo prilagaja-nje pa je omejeno na nujne stike z okolico in tiste vidike, ki omogočajo blaginjo skupnosti. Romsko življenje se zato močno spreminja, vendar sprememb ne določajo kulturne norme večinskega prebivalstva. »Cigani bodo že živeli v hišah, ne bodo več potovali, tudi zaposleni bodo, toda v bis-tvu bodo ostali Cigani in razumevali civili-zacijo na svojstven način« (Štrukelj 1964, 469). Značilnost romskih skupin je prav

to, da se prilagajajo okolici in hkrati zaradi družbene marginalizacije, ki je posledica medetničnih odnosov, ostajajo zunaj oko-liške kulture.

Skupina oblikuje svojo identiteto s tem, da postavi simbolne meje med »nami« in »dru-gimi«. To nasprotje pa ne velja le za rom-ske skupnosti, saj se z opozicijo do drugega oblikuje tudi nacionalna identiteta, in sicer z združevanjem in razločevanjem ter vključevanjem in izključevanjem (Lenko-va 1998, 12). Pri teh procesih igrajo po-membno vlogo mediji, »saj pomagajo kon-struirati in reproducirati predstavo o 'nas' kot pripadnikov večinskega naroda in o 'njih' kot pripadnikov manjšine« (Erjavec, Hrvat in Kelbl 2000, 7). Ta trditev je re-zultat analize »poročanja slovenskih medi-jev o Romih v jeseni leta 1997, ko so vaš-čani Malin z 'vaškimi stražami' preprečili naselitev romske družine, ki je tam kupila hišo« (Erjavec, Hrvat in Kelbl 2000, 9). S takimi, dokaj pogostimi primeri se nazor-no kaže položaj Romov. Družina B. iz rom-skega naselja na Dolenskem je bila že dva-krat v podobnem položaju. Želeli so se pre-seliti iz romskega naselja v katero od oko-liških vasi ali mest, a so jim tamkajšnji pre-bivalci to preprečili. Ko so v vasi M. izve-deli, da je parcelo kupila romska družina, so po hiši napisali grafite, jim razbili okna in grozili, naj se ne priselijo. Občinski svet je od Romov zahteval, naj hišo prodajo. Na koncu se je romska družina uklonila zahtevam, saj se ni počutila varno: »Nismo poskusili živeti v vasi. Bog ne daj, bi vaščani bombo vrgli.« Dokler Romi živijo v svojem naselju, jih *civili* še tolerirajo, nikakor pa si jih ne želijo za sosede: »Saj nam nič ne ško-dijo, ampak saj veste, Ciganov nihče ne ma-ra.«<sup>14</sup> Večina Slovencev Rome ignorira ozi-roma želi imeti z njimi čim manj opravkov: »Trebja je obdržati meje med njimi in nami. Romi so plemenski, od te civilizacije so pobra-li tri stvari: alkohol, cigarete in orožje.« Neka-teri izražajo celo odkrito sovraštvo: »Vča-sih jih je bilo manj, pa so se razplodili, gola-zen.« Mnogi Romom očitajo, da dobivajo (pre)visoko socialno podporo zaradi veli-kega števila otrok v družinah, medtem ko Slovenci, ki so prav tako revni, ne dobijo zadostne podpore. Takšni odnosi Romom močno otežujejo iskanje zaposlitve, saj jih večina noče za-poslititi, ker naj bi bili nedelavni in nezanes-ljivi, poleg tega naj bi tudi kradli. Upokoje-nec I. je dejal, da so »leni, še za denar neka-teri ne bi hoteli delati«. S. D., učiteljica, ki Rome zelo dobro pozna, pa se ne strinja: »Jaz garantiram za Ivico, da bi delala bolje kot drugi, pa vseeno ne more dobiti dela.« Mno-

gi Romi menijo, da se jim pri zaposlovanju dogaja krivica. M. B. je povedal: »Sem iskal delo po oglasih. Pa pokličem za vozit tovor-njak. Me je vprašal, kako se pišem. Ko sem mu povedal [ima slovenski priimek], je de-jal, naj se oglasim na pogovor. Mnoge, ki se pišejo Brajdič, odslovijo takoj, ko slišijo nji-hov priimek. Ko pa sem prišel na pogovor, me je pogledal, pa takoj dejal, da že imajo nekoga in me ne potrebujejo.« Večina dolenskih Ro-mov ni zaposlena. Ukvarjajo se z različni-mi dejavnostmi, na primer s pobiranjem sta-rega železja, nabiranjem zdravilnih rastlin, prekupčevanjem s konji in avtomobili. Po-leg tega mnogi dobivajo socialno podpo-ro, kar jim omogoči preživljanje brez red-nih služb. Tako Romi kot okoliški prebivalci se držijo vsaksebi. Le redki Slovenci kdaj pridejo v romsko naselje, tisti pa, ki jih obiš-čejo, pridejo zaradi kakšnega posla ali na zabavo.

V preteklosti so imeli Romi s *civili* več sti-kov, saj so bili od njih bolj odvisni. Zdaj imajo svoje naselje, svoj prostor, od koder jih ne preganjajo. Ni se jim treba seliti in taboriti v gozdovih blizu vasi. Čeprav se je po letu 1989 nezaposlenost med Romi močno povečala, so postali gospodarsko bolj neodvisni. Okoliški prebivalci jih ne potrebujejo in ne zaposlujejo. Z Romi imajo kar se da malo stikov, kar jih dodatno mar-ginalizira. S tem, ko so postali manj odvi-sni od okolice, so se še močneje utrdile vezi v skupnosti. Skupnost se je še bolj izo-lirala od okoliškega prebivalstva, to pa je zaradi omejenih stikov dodatno izoliralo romsko skupnost.

## Sklep

Velikokrat je izobčenost manjšin v širši dru-žbi posledica zgodovinskih dogodkov (pri-merjaj Barth 1969, 30). Stalni marginaliza-

- 11 Tudi v slovenskih rekih najdemo primere za-straševanja otrok, ki zbuja predsodke: *Beži, Cigani gredo; Če ne boš tiho, pride po tebe Cigan in te pobere v malho; Cig Cigan, cig Cigan, Ciga-ni gredo, v rjavih bisagah otroke neso.*
- 12 »Na koncu 18. stoletja so na Slovaškem ubili štirideset romskih moških in žensk zaradi kani-balske pojedine, za katero so kasneje dokazali, da se nikoli ni zgodila.« (Stewart 1997, 4)
- 13 Janez Trdina je Romom posvetil črtico Ciga-ni Brajdiči, sicer pa jih je večkrat omenjal tudi v svojih drugih delih. Pisatelj je dobro poznal romske družine, saj je dolgo časa pre-bival v sosedstvu tabora nomadskih Brajdičev v Žabjeku pri Bršljinu (glej Štrukelj 1980a).
- 14 Mnenja, ki jih navajam dobesedno, a brez imen pripovedovalcev, so del gradiva, ki sem ga nabral med terenskim delom v treh rom-skih naseljih in bližnjih slovenskih vaseh.

ciji romskih skupin lahko sledimo skozi vso zgodovino naselitve Romov v Evropi. Okoliško prebivalstvo jih ni sprejemalo in jih še vedno potiska v obrobni družbeni položaj. Romi so v Sloveniji manjšina in »predstavljajo tuj element med slovenskim prebivalstvom« (Štrukelj 1964, 4). Dejanske stike med Romi in *civili* prevevajo idejne predstave, ki jih imajo eni o drugih, pri obojih pa rabijo stalni (re)konstrukciji identitete in utrjevanju skupnosti. Tako kot so Romi za *civile*, so tudi *civili* za Rome objekt, skozi katerega se potrjuje podoba o njih samih.

Čeprav so romske skupine družbeno izolirane, pa to ne pomeni, da se razvijajo kot ločena ljudstva s svojo kulturo, ki so neodvisno organizirana v izolirane družbe. Njihovo življenje in družba sta neločljivo povezana z okoliškim prebivalstvom, saj jih najbolj zaznamuje prav svojevrsten položaj v okviru širše družbe. Vzdrževanje odnosov in meja z okoliškim prebivalstvom še zdaleč ni neproblematično. Meje so kategorija razlikovanja med skupinami, ki je mogoče zaradi družbenih dejavnikov identitete, in ne javnih, objektivnih kulturnih razlik (glej Barth 1969; Eriksen 1993; Cohen 1998). Etnična skupina kot ločena skupnost obstaja prav zaradi tega, ker se opredeli do drugih skupin. To pomeni, da obstaja kontinuiteta obstoja etničnih skupin, dokler obstaja kontinuiteta delitve med njimi, kar lahko opazimo skozi zgodovino naselitve Romov v Evropi. Delitev med skupinami oziroma etnične meje o(b)stajajo kljub pogosti izmenjavi pripadnikov med različnimi skupinami in spremembam njihovih identifikacij. Pomemben mehanizem ohranjanja romskih skupnosti je torej družbena delitev na Rome in *civile*, medtem ko imajo kulturne značilnosti vlogo označevanja in sporočanja te delitve. Romske skupine obstajajo kljub spremembam identifikacij nekaterih posameznikov in dejstvu, da se njihov način življenja spreminja in prilagaja okoliškemu. »Skupine se med seboj ne izolirajo, temveč čez etnične meje ohranjajo družbene odnose, ki pogosto temeljijo ravno na različnosti etničnih statusov« (Barth 1969, 10). Pri Romih in Slovencih lahko opazimo, da ti statusi niso enakovredni. Slovenci imajo pri interakciji z Romi prevladujoč položaj, saj se Romi prilagajajo njihovim družbenim in kulturnim zahtevam in normam. Njihovo življenje se stalno (pre)oblikuje prav v razmerju s kulturo *civilov*. Obenem pa jim družbena marginalizacija omogoča vzdrževanje meja s *civili* ter s tem ohranjanje njihove skupnosti in identitete.

## Literatura

**BARTH, Fredrik** 1969: Introduction. V: Fredrik Barth (ur.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Bergen, Oslo, Universitets Forlaget, 9-38.

**CLÉBERT, Jean-Paul** 1967: *Cigani*. Zagreb, Stvarnost.

**COHEN, Anthony Paul** 1994: *Self Consciousness: An Alternative Anthropology of Identity*. London in New York, Routledge.

- - 1998 [1985]: *The Symbolic Construction of Community*. London in New York, Routledge.

**ĐURIĆ, Rajko** 1987: *Seobe Roma: Krugovi pakla i venac sreće*. Beograd, BIGZ.

- - 1988: *Od legende do stvarnosti*. V: Rajko Bobot (ur.), *Cigani sveta*. Beograd, Jugoslovenska revija. 13-27.

**ERIKSEN, Thomas Hylland** 1993: *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London, Pluto.

**ERJAVEC, Karmen, Sandra B. Hrvatin in Barbara Kelbl** 2000: *Mi o Romih: diskriminatorski diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana, Open Society Institute.

**FRASER, Angus** 1995: *The Gypsies*. Oxford, Blackwell.

**GEIPL, John** 1969: *The Europeans: An ethnohistorical survey*. London in Harlows, Longmans and Co. Ltd.

**GOFFMAN, Erving** 1978 [1959]: *The Presentation of Self in Everyday Life*. London, Penguin Books.

**GRELLMANN, Heinrich Moritz Gotlieb** 1783: *Die Zigeuner: Ein historischer Versuch über die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksahle dieses Volks in Europa, nebst ihrem Ursprunge*. Dassau in Leipzig.

**JEZERNIK, Božidar** 1993: *Spol in spolnost in extremis: Antropološka študija o nemških koncentracijskih taboriščih Dachau, Buchenwald, Mauthausen, Ravensbrück, Auschwitz 1933-1945*. Ljubljana, Borec, revija za zgodovino, literaturo in antropologijo 1-2.

**LENKOVA, Mariana** 1998: *Hate Speech in the Balkans*. International Helsinki Federation for Human Rights. internetni vir: <http://www.greekhelsinki.gr>

**MIKLOSICH, Franz** 1872-80: *Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas. Die Denkschriften der Philosophisch-Historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* vol. 21-31. Wien.

**PETTAN, Svanibor Hubert** 1990: *Between the tradition and stage: gypsy musical ensembles of Kosovo*. V: *Zbornik Matice srpske* let. 6/7, Novi Sad, 241-252.

- - 1992: »Lambada« in Kosovo. A profile of Gypsy creativity. V: *Journal of the Gypsy Lore Society* let. 2, št. 2. London, 117-130.

**POTT, Avgust Friedrich** 1964 [1844-45]: *Die Zigeuner in Europa und Asien: ethnographisch-linguistische Untersuchung, vornemlich ihrer Herkunft und Sprache, anch gedruckten und ungedruckten Quellen*. Leipzig, Edition Leipzig.

**STEWART, Michael** 1997: *The Time of The Gypsies*. Boulder in Colorado, Westview Press.

**ŠIFTAR, Vanek** 1970: *Cigani: Minulost v sedanjosti*. Murska Sobota, Pomurska založba.

**ŠTRUKELJ, Pavla** 1964: *Kultura Ciganov v Sloveniji in problem njihove asimilacije slovenskemu prebivalstvu*. Inavguralna disertacija. Ljubljana, Filozofska fakulteta. Oddelek za etnologijo.

- - 1980: *Romi na Slovenskem*. Ljubljana, Cankarjeva založba.

- - 1980a: *Dolenjski Romi v zbranem delu Janeza Trdine*. V: *Janez Trdina - Etnolog*. Zbornik posvetovanja ob 150-letnici rojstva Janeza Trdine. Ljubljana, Knjižnica Glasnika SED, 57-65.

